

Dr. Raimundas JURKA

Mykolo Romerio universiteto
Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso
katedros lektorius
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Tel. (8 5) 271 46 39
El. p. *rjurka@mruni.lt*
Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos
Baudžiamosios justicijos departamento
direktorius
Gedimino pr. 30/1, LT-01104 Vilnius
Tel. (8 5) 266 29 94
El. p. *r.jurka@tm.lt*

Dr. Marina GUŠAUSKIENĖ

Mykolo Romerio universiteto
Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros
lektorė
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Tel. (8 5) 271 46 39
El. p. *marina_gausauskiene@yahoo.com*
Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos
Baudžiamosios justicijos departamento
Baudžiamosios teisės skyriaus l. e. vedėjo
pareigas
Gedimino pr. 30/1, LT-01104 Vilnius
Tel. (8 5) 266 28 79
El. p. *m.gausauskiene@tm.lt*

SUĖMIMO ATITIKTIES *ULTIMUM REMEDIUM* PRINCIPUI DISKUSINIAI KLAUSIMAI

Straipsnyje nagrinėjama suėmimo atitikties vienam iš procesinės prievartos principų – ultimum remedium problematika. Remiantis atlikta analize, straipsnyje atskleidžiama šio principo samprata bei reikalavimai. Taip pat konstatuojama, kad Lietuvos baudžiamajame procese nėra garantuojama asmens teisė kvestionuoti suėmimo atitiktį minėtam principui, kai baigiasi terminai apskusti suėmimo paskyrimą ar termino pratęsimą. Kitaip sakant, asmuo neturi procesinių galimybių ginčyti paskesnio suėmimo taikymo ar suėmimo paskyrimo apkaltinamojo nuosprendžio rezoliucine dalimi iki šis nuosprendis įsiteisės tikslingumo. Autoriai, apibendrinami pateiktus argumentus, formuluoja išvadą, jog dabartinis suėmimo mechanizmo teisinis reguliavimas nėra pakankamas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos kontekstu. Todėl šis reguliavimas turi būti optimizuojamas.

IVADAS

Procesinės prievartos tikslingumo ir leistinumą Lietuvos baudžiamajame procese klausimas svarbus bei aktualus tiek, kiek be dėmesio negali likti ir žmogaus teisių bei laisvių apribojimo galimybė (poreikis) siekiant atitinkamų tikslų

baudžiamajoje byloje. Baudžiamasis procesas, kuris skirtas išsiaiškinti nusikalstamą veiką, nustatyti ir teisingai nubausti kaltininką, būtų neišsivaizduojamas kaip specifinė praktinė veikla, kurioje visuomet dominuotų proceso dalyvių geranoriškumas, entuziazmas ar kitoks elgesys, sąlygojantis šios veiklos spartą, visapusiškumą ar kitokį efektyvumą ir pan. Nors ir minėti vaizdiniai yra ir turi būti baudžiamosios procesinės veiklos siekiamybe, kartu ir pagrindu, tenka pripažinti, kad dažna baudžiamoji byla neapsieina be tokio elgesio ar veiksmų, kurie suponuoja sankcionuotą, neretai – prievartinio pobūdžio, valstybės reakciją. Tačiau ši prievarta negali būti beribė, savitiksle ar standartinė, t. y. neindividualizuota. Tarp valstybės pasirinktų prievartos priemonių ir siekiamo teisėto bei visuotinai svarbaus tikslo privalo būti protingas ir adekvatus santykis.¹

Procesinė prievarta yra neišvengiama ir svarbu, kad ji būtų pamatuota. Čia galima įžvelgti problemą, kuri verčia abejoti, ar iš tiesų viena iš procesinės prievartos rūšių – kardomosios priemonės, tiksliau, jų taikymo mechanizmas – konkrečiu atveju besąlygiškai atitinka baudžiamajo proceso principus, o ypač *ultimum remedium* principą.

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti ir atsakyti į klausimą, ar ši abejonė pagrįsta ir jei taip, tai kodėl. Šiame straipsnyje taip pat pateikiamos išvalgos, kokie galėtų būti galimi ir priimtini vienos iš kardomųjų priemonių – suėmimo – teisinio reguliavimo optimizavimo būdai.

Siekiant atrasti atsakymus į šiuos klausimus, straipsnyje analizuojami ne tik Lietuvos įstatymai, kiti teisės aktai, konstitucinė jurisprudencija bei teisinės praktikos pavyzdžiai, bet ir užsienio šalių patirtis, tarptautinių teismų praktika, Lietuvos bei užsienio autorių darbai.

PROCESINĖS PRIEVARTOS REIKMĖS IR TIKSLINGUMO KLAUSIMAS

Neretai procesinė prievarta baudžiamajame procese yra neišvengiama, kaip neišvengiamas ir trukdymas greitam ir išsamiam nusikalstamų veikų atskleidimui. Trukdyti gali ir proceso dalyviai, kurių atžvilgiu vykdomas baudžiamasis persekiojimas (pvz., įtariamasis, kaltinamasis, nuteistasis ir kt.), neigiamai vei-

¹ Plačiau žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. balandžio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 269 straipsnio 7 dalies (2007 m. gruodžio 13 d., 2008 m. liepos 3 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Žin., 2009, Nr. 42-1624.

kiantys procesinę veiklą, t. y. ją stabdantys (pvz., sąmoningai neatvykstant į teismą, darant poveikį kitiems proceso dalyviams ar subjektams, piktnaudžiaujant procesinėmis teisėmis ir pan.) ar klaidinantys, taip pat kiti dalyviai (pvz., nukentėjusieji, kiti asmenys), atsisakantys dalyvauti renkant reikšmingus bylai duomenis (pvz., atsisako dalyvauti asmens apžiūroje ar pateikti turimus daiktus ar dokumentus, galinčius būti reikšmingus baudžiamajai bylai teisingai išspręsti ir kt.). Natūralu, jog siekiant atremti bet kokią procesinę veiklą negatyviai veikiančią intervenciją, vienas iš galimų „skydų“ tai padaryti yra kardomųjų priemonių, numatytų Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso² (toliau – BPK) 120 str., taikymas. Kitaip tariant, kardomųjų priemonių institutas baudžiamojo proceso teisėje laikytinas savotišku buferiniu mechanizmu, leidžiančiu atremti visokius sunkumus, kuriuos gali sukelti atitinkami proceso dalyviai, nes jiems pats baudžiamasis procesas kelia natūralų nerimą (mat vykdomas jų baudžiamasis persekiojimas). Dėl to įvairios pastangos, kuriomis siekiama sumažinti šį nerimą, ir prasilenkiančios su teise, pasmerktos akistatai su sprendimu skirti ir taikyti atitinkamas kardomasias priemones. Tokiu būdu įmanoma tikėtis baudžiamosios procesinės veiklos vientisumo, jos nepertraukiamumo bei procesinės ekonomijos paisymo. Tiesa, reikmė taikyti atitinkamą procesinę prievartą glūdi vienoje plokštumoje su šios prievartos baudžiamojoje byloje sąlygomis, pagrindais ir saugikliais, reikalingais siekiant išvengti galimo procesą vykdančių subjektų, t. y. ikiteisminio tyrimo įstaigų, prokuroro ar teismo, piktnaudžiavimo. Čia kalbama ne tik apie kardomųjų priemonių skyrimo bendrąsias nuostatas (BPK 11, 121 str.), pagrindus bei sąlygas, bet ir apie šių priemonių taikymo (realizavimo) proceso pagrįstumo ir teisėtumo kvestionavimą visame baudžiamajame procese.

Būtų galima analizuoti visų kardomųjų priemonių taikymo mechanizmą, ypatumus, būdingus tik atskiroms priemonėms ir pan., tačiau vis dėlto tikslinga analizuoti vieną iš jų – suėmimą. Tokį pasirinkimą sąlygoja šio straipsnio autorių abejonės dėl pastarosios priemonės tinkamo taikymo, ir dar labiau, dėl šio proceso atitikimo vienam iš procesinės prievartos principų – *ultimum remedium*.

² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas // Žin., 2002, Nr. 37-1341 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

ULTIMUM REMEDIUM PRINCIPO APIBRėŽTIS

Kalbant apie šio principo turinį, pirmiausia atkreiptinas dėmesys, jog šio principo atitikmenų gali būti įvairių. Tai proporcingumo (BPK 11 str.), subsidiarumo, *ultima ratio* principai, kurių esmė yra bene vienoda – tai paskutinės išeities reikalavimas. *Ultimum remedium*, arba dar kitaip – paskutinės išeities, principas reikalauja, kad suėmimas, kaip kardomoji priemonė, tiesiogiai susijusi su procesine prievarta, būtų taikomas kaip paskutinė ir vienintelė įmanoma priemonė, kai kitos priemonės ir būdai objektyviai yra nepakankami ir neveiksmingi siekiant užtikrinti, kad įtariamasis, kaltinamasis ar nuteistasis dalyvautų baudžiamosios bylos procese, taip pat nebūtų trukdomas ikiteisminis tyrimas ar bylos nagrinėjimas teisme ir nuosprendžio vykdymas, ar būtų užkirstas kelias naujoms nusikalstamosioms veikoms. Kita vertus, suėmimas, kaip sunkiausia ir griežčiausia procesinės prievartos forma, negali būti taikomas atitinkamiems tikslams siekti, jeigu šiuos tikslus įmanoma pasiekti švelnesnėmis prievartos formomis. Autoriaus R. Haveman teigimu, analizuojamas principas parodo, kad kiekviena teisinė prievarta galima tik ekstremaliais atvejais siekiant tam tikrų iš anksto užsibrėžtų tikslų bei identifikuotų problemų išsprendimo, jeigu baudžiamojo proceso institucijos yra įvertinusios žmogaus teisių suvaržymo apimtį bei yra įsitikinusios tokios prievartos efektyvumu.³ Kito autoriaus, T. Lappi-Seppälä, žodžiais, prievartos taikymas, laikantis šio principo, reiškia, kad taikant bet kokias asmens laisvės suvaržančias priemones būtina pasverti ne tik tai, ką tas žmogus yra padaręs, bet ir tai, kas už tai gali grėsti, turint omenyje, tam tikras procesines sankcijas.⁴ Be to, autorius teigia, kad *ultimum remedium* reikalavimas saistomas su galimos bausmės už atitinkamą pažeidimą dydžiu, kurio iš principo neturi viršyti procesinės prievartos dydis ar apimtis (griežtumo požūriū). Taigi matyti, kad aptariamasis principas iš esmės atspindimas proporcingumo principo, kurio esmę nusako BPK 11 str. nuostatos. Apie proporcingumo principą autorius G. Goda yra rašęs, jog šis principas reiškia, kad bet kokia valstybinė prievarta gali būti naudojama tik tada, kai ji yra tinkama ir būtina siekiant griežtai apibrėžtų tikslų, t. y. kai tų tikslų neįmanoma pasiekti naudojant

³ Haveman R. The (ir)rationality of supranational prosecutions // The 18th International Conference of the International Society for the Reform of Criminal Law held at Montreal, Canada from August 8–12, 2004, www.isrcl.org

⁴ Lappi-Seppälä T. The Principle of Proportionality in the Finnish Sentencing System // Flores juris et legum, 2002, p. 4, 7.

švelnesnes priemones. Jis turi padėti išspręsti konfliktą tarp atskiro individo teisės į asmens laisvę ir visuomenės poreikio į efektyvų baudžiamąjį persekiojimą.⁵ Proporcingumo principas – tai vienas iš bendrųjų teisės reikalavimų, įtvirtintų atitinkamose Lietuvos Respublikos Konstitucijos⁶ nuostatose, saugančiose bei ginančiose žmogų ir jo asmenį, jo orumą ir garbę, privatų gyvenimą, teisę į nuosavybės neliečiamumą ir t. t. Tam tikrus šių teisių ir laisvių apribojimus gali numatyti tik įstatymas, jeigu atitinkamo gėrio (vertybės) apsauga negalima kitomis priemonėmis. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) ne vienoje konstitucinės justicijos byloje yra apibrėžęs šio principo esmę ir reikšmę. Kalbėdamas apskritai apie valstybės taikomas poveikio priemones, jis nurodo, kad „pagal šį principą kiekviena valstybės taikoma poveikio priemonė negali būti per daug griežta ir varžyti teisės subjektų labiau negu reikia teisėtiems interesams pasiekti“.⁷ Kaip matyti iš šio principo turinio, valstybė, siekdama apsaugoti tam tikrus gėrius, iš esmės nedraudžia varžyti teisės subjektų teisių, laisvių arba interesų, tačiau jeigu taip daroma, visa tai turi būti teisėta, pagrįsta ir subalansuota. Šio principo idėja ta, kad turi būti draudžiamas per daug griežtas teisės subjektų teisių, laisvių ar interesų varžymas. Kiekviena valstybės institucijų taikoma poveikio priemonė – kokia ji bebūtų – administracinė, baudžiamoji, baudžiamoji procesinė ir pan., turi būti adekvati siekiamam šios poveikio priemonės tikslui. Atitinkamo gėrio apsaugai turi būti pasirenkamos tokios priemonės bei būdai, kurie savo pobūdžiu ir turiniu įmanomai minimaliai darytų neigiamą, nepageidaujamą poveikį adresatui, kurio teisės ar laisvės yra suvaržomos. Tai galėtų būti interpretuojama kaip galimybė taikyti apribojimus tik tada, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje ir yra svarbiau už žmogaus teises ar laisves. Šis apribojimas turi būti proporcingas ir apribojimo turinio atžvilgiu – net ir esant pagrįstoms sąlygoms riboti tam tikras

⁵ Goda G. Kardomasis kaltinimas ir žmogaus teisių apsauga (lyginamoji teisinė analizė). Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 1995, p. 18–19.

⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Aidas, 1992, Nr. 220; Žin., 1992, Nr. 33-1014 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos“ 1 ir 2 straipsnių, 3 straipsnio 2 dalies, taip pat Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos“ įgyvendinimo įstatymo 1 straipsnio 1 ir 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Žin., 1999, Nr. 23-666.

vertybes, tokio ribojimo turinys turi būti adekvatus. Taigi BPK gana detaliai ir aiškiai apibūdina minėto principo išeities taškus, atspindimus BPK 11 str. 1 d., 122 str. 1, 7 d., 127 str. 8 d., 139 str. nuostatose. Šių nuostatų analizė leidžia teigti, kad iš tikrųjų suėmimas, palyginti su kitomis kardomosiomis priemonėmis, negali būti skiriamas bei taikomas kitais nei nustatyta BPK 119 ir 121 str. nustatytais pagrindais ir sąlygomis, pavyzdžiui, siekiant, kad suėmus įtariamąjį, šitai būtų palengvinamas kelias atlikti tam tikrus procesinius tyrimo veiksmus su suimtu įtariamuoju.

Išskiriami keli pagrindiniai analizuojamo principo kriterijai: pusiausvyra, tinkamumas, būtinumas, pagrįstumas ir teisėtumas. Šis principas visuomet reikalauja atsižvelgti į pusiausvyrą tarp vertybių, kurių siekiama ar kurias norima apsaugoti, ir vertybių, kurias būtina suvaržyti ar riboti vardan kitų vertybių. Kiekvienas proceso veiksmas atitinka principo reikalavimus, jeigu visuomenės interesas išaiškinti nusikalstamą veiką ir ją padariusį asmenį bei jį nubausti nusveria atskiro žmogaus interesą, kad valstybė gerbtų jo prigimtinių teisių neliečiamybę. Tinkamumo kriterijus rodo, kokia priemonė žmogaus atžvilgiu yra geriausia (optimali) siekiamo tikslo kontekstu. Tarkime, jeigu įtariamasis, kuriam paskirta kardomoji priemonė – rašytinis pasižadėjimas neišvykti – pažeidžia šios priemonės reikalavimus, t. y. nesilaiko įpareigojimų nesilankyti tam tikrose vietose ir nebendrauti bei neieškoti ryšių su tam tikrais asmenimis, tuomet procesą vykdantys subjektai gali spręsti dėl griežtesnės kardomosios priemonės taikymo. Šiuo atveju griežčiausios pagal savo pobūdį kardomosios priemonės – suėmimo – taikymas, priklausomai nuo įtariamojo elgesio ir kitų bylos aplinkybių, gali būti pernelyg drastiškas ir per griežtas. Tam tikra poveikio priemonė neturi žmogaus varžyti akivaizdžiai labiau, negu reikia tam tikriems tikslams pasiekti. Be to, galima taikyti tik tokias priemones, kurias taikyti aiškiai leidžia įstatymas. Būtinumą apibūdina manymas, jog neatlikus kai kurių proceso veiksmų baudžiamosios bylos tyrimas būtų žymiai apsunkintas. Kitaip tariant, žmogaus teisių ir laisvių suvaržymas turi būti neišvengiamas. Priešingu atveju neišvengiamai būtų padaryta žala tam interesui, kurį demokratinė visuomenė saugo labiau. Taigi vadovaujantis šiais kriterijais galima daryti išvadą, kad *ultimum remedium* turinį apibūdina šie aspektai: *pirma*, būtina įvertinti švelnesnių prievartos priemonių taikymo galimybes ir tikslingumą, o tik po to, nepasitvirtinus minėtų priemonių tikslingumui (nustačius, jog švelnesnėmis priemonėmis negalima užtikrinti asmens paklusnumo), spręsti klausimą dėl suėmimo taikymo, *antra*, būtina įvertinti, kaip būtų pakenkta žmogui, jo darbinėms,

socialinėms ir kitoms teisėms bei laisvėms (jo nuosavybės likimo problema, vaikų iki aštuoniolikos metų priežiūros klausimai, darbo teisių santykių sandžios ir kt.), *trečia*, būtina turėti omenyje, kad asmuo, kurio atžvilgiu sprendžiamas procesinės prievartos taikymo klausimas ikiteisminėje ar teisminėje proceso stadijose, dar nėra pripažintas kaltu įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, *ketvirta*, būtina įvertinti tai, kad suėmimas pagal savo pobūdį labai artimas laisvės atėmimo bausmei, *penkta*, būtina įvertinti valstybės išpareigojimų, skiriant kriminalinę bausmę, turinį. Minėtieji aspektai liudija, kad suėmimo atitikties *ultimum remedium* principui įvertinti ypač svarbu atsižvelgti į teisėtumą ir reikalingumą (tikslingumą), kurių reikšmę savo jurisprudencijoje plėtoja ir Konstitucinis Teismas. Anot Teismo, „*tarp asmens teisių ir laisvių iš vienos pusės ir visuomenės interesų – iš kitos neretai kyla konfliktų, o kartais atsiranda ir prieštaravimų. Demokratinėje visuomenėje tokie prieštaravimai sprendžiami derinant skirtingus interesus ir siekiant nepažeisti jų pusiausvyros. Vienas iš interesų derinimo būdų yra asmens teisių ir laisvių ribojimas. <...> Pagal <...> susiformavusią Europos žmogaus teisių teismo praktiką tokie apribojimai galimi, t. y. laikomi pagrįstais, jeigu atitinka dvi sąlygas: 1) yra teisėti ir 2) būtina reikalingi demokratinėje visuomenėje. Teisėtumo reikalavimas reiškia, kad apribojimai turi būti nustatomi tik įstatymu, kuris viešai paskelbiamas, o jo normos suformuluojamos pakankamai aiškiai. Įstatymais apibrėžiant teisių įgyvendinimo ribas, būtina atsižvelgti į atitinkamas teises (ar laisvės) paskirtį bei prasmę ir Konstitucijoje nustatytas jos ribojimo galimybes bei sąlygas. Ieškant atsakymo į klausimą, ar konkretus ribojimas yra būtina reikalingas demokratinėje visuomenėje, pirmiausia reikia išsiaiškinti ribojimo tikslus bei paskirtį, o antra, nustatyti, ar ribojimo priemonės yra proporcingos siekiamam teisėtam tikslui. Galimi atvejai, kai atitinkamo ribojimo prasmingumas slypi konkrečios teisės (ar laisvės) prigimtyje arba kai atitinkamais apribojimais siekiama išvengti kolizijos su kitomis pagrindinėmis teisėmis. Minėtais atvejais pagrindinių teisių apribojimų pagrįstumas turėtų būti vertinamas sveiko proto ir akivaizdžios būtinybės kriterijais. Svarbu ir tai, kad dažnai konfliktas kyla iš esmės tarp lygiaverčių konstitucinių teisių vertybių, todėl tokiais atvejais atitinkamais apribojimais neturėtų būti smarkiai pažeidžiama buvusi jų pusiausvyrą“.⁸*

⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Žin., 1997, Nr. 15-314.

Taigi analizuojamo principo apibrėžtis neatskiriama nuo idėjos, kad asmens teisės ir laisvės baudžiamajame procese neturi būti varžomos labiau, nei to reikia atitinkamiems tikslams pasiekti, be to, tokio varžymo pobūdis turi būti adekvatus asmens teisių ir laisvių vertybiniam pobūdžiui.

PRINCIPO APIMTIES PROBLEMA

Analizuojant paskutinės išeities principo galiojimo ribas, nekyla abejonių, jog šiuo principu būtina remtis tiek skiriant suėmimą, tiek pratęsiant jo terminus. Ypač svarbus šio principo galiojimo aspektas yra tas, jog *ultimum remedium* iš esmės taikytinas ir realizuojant asmens teisę kvestionuoti suėmimo ar šios priemonės termino pratęsimo teisėtumą bei pagrįstumą. Kitaip tariant, minėtas reikalavimas sujungia ne tik suėmimo sąlygų, pagrindų, skyrimo bei paskesnio taikymo klausimus, bet ir kvestionavimo teisės bei fakto požiūriu kontekstą. Pabrėžtina, kad Lietuvoje vis dažniau iškyla abejonės, ar suėmimu nėra piktnaudžiaujama, ar išnykus pagrindams toliau taikyti šią priemonę, iš tiesų nedelsiant į tai reaguojama BPK 139 str. nustatyta tvarka. Dėl šios priežasties BPK nuostatų analizė leidžia teigti, jog šiuo metu asmens teisę kvestionuoti suėmimo taikymą ar pratęsimą tuo atveju, kai ikiteisminio tyrimo stadijos metu jau yra pasibaigęs suėmimo apskundimo terminas BPK 130 str. nustatyta tvarka arba kada klausimą dėl suėmimo taikymo pirmosios instancijos teismas išsprendžia apkaltinamojo nuosprendžio rezoliucinėje dalyje (BPK 307 str. 1 d. 6 p.), be pagrindo yra ribojama, arba kitaip tariant – apskritai nėra reglamentuota. Taigi, nesant tokios teisės realizavimo terpės, paneigiama ir Konstitucijoje įtvirtinta kiekvieno asmens teisė kreiptis į teismą kvestionuojant tinkamo proceso esamybę. Štai 2006 m. rugpjūčio 6 d. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad kiekvienam asmeniui turi būti suteikiama konstitucinė teisė kreiptis į teismą, jeigu manoma, kad buvo pažeistos jo teisės ar laisvės. Kitaip tariant, demokratinėje valstybėje turi būti laikomasi principo, kad jei yra teisė, turi būti ir jos apsauga. Teisinė situacija, kai kuri nors asmens teisė ar laisvė negali būti ginama, taip pat teismine tvarka, nors pats asmuo mano, kad ši teisė ar laisvė pažeista, pagal Konstituciją negalima.⁹

⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas „Dėl teisenos byloje pagal pareiškėjo – Vilniaus miesto 3 apylinkės teismo prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio 2 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai,

BPK 130 str. numatyta, kad suimtas arba jo gynėjas (taip pat ir atstovas) per dvidešimt dienų nuo atitinkamos nutarties priėmimo turi teisę aukštesniajam teismui paduoti skundą dėl suėmimo paskyrimo bei dėl šios priemonės termino pratęsimo. Skundas paduodamas per suėmimą paskyrusį ar jo terminą pratęsusį teismą, o šis privalo nedelsdamas perduoti skundą aukštesniajam teismui, kurio teisėjas privalo išnagrinėti skundą ne vėliau kaip per septynias dienas nuo jo gavimo dienos. Iš to matyti, jog Lietuvos baudžiamajame procese asmeniui suteikta teisė kvestionuoti tik suėmimo paskyrimo ar termino pratęsimo pagrįstumą bei teisėtumą. Taigi apskundimas galimas tik dėl suėmimo *paskyrimo* ar termino *pratęsimo* sprendimo fakto ir ne daugiau. Įstatymas nenumato procesinės galimybės ginčyti suėmimo pagrįstumą ar teisėtumą šios priemonės taikymo metu, tarkime, kardomojo kalinimo laikotarpiu (įpusėjus terminui) išnykus pagrindams, kuriems esant ir buvo skirta ar pratęsta ši kardomoji priemonė. Tiesa, ši galimybė numatyta BPK 139 str., tačiau ji suteikta tik prokurorui, kuris, paaiškėjęs, kad nėra pagrindo toliau asmens laikyti suimtą, privalo imtis priemonių paleisti į laisvę asmenį arba jo atžvilgiu taikyti švelnesnes kardomasias priemones. Taigi svarstyтина, ar tokios asmens teisių bei laisvių apsaugos nuostatos yra pakankamos, mat draudžia pačiam suimtajam ar jį atstovaujantiui inicijuoti jo suėmimo pagrindų bei sąlygų peržiūrėjimą kardomojo kalinimo laikotarpiu. Taigi akivaizdu, kad įstatymu apribojant asmens teisę ginti save nuo nepamatuotos prievartos, kad ir pasibaigus apskundimo (dėl suėmimo skyrimo ar jo pratęsimo) terminui, sudaro prielaidas vienareikšmiškai teigti, kad tokia situacija yra nepateisinama. Tarkime, pratęsus suėmimo terminą dar trims mėnesiams, po kurio laiko, t. y. praėjus daugiau kaip 20 dienų (apskundimo terminui) nuo atitinkamos nutarties priėmimo, ir esant duomenims apie suėmimo pagrindų, numatytų BPK 122 str. 1 d., išnykimą,

konstituciniam teisinės valstybės principui, ar Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymas (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais ir papildymais) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsniui, 30 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, taip pat ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punktą neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 1 straipsniui, 5 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, nutraukimo“ // Žin., 2006, Nr. 88-3475; 2006, Nr. 137 (atitaisyimas).

pats suimtas ar jo atstovas yra ribojamas kelti klausimą dėl suėmimo atitikties *ultimum remedium* principui. Tokiu būdu ribojamas ir proceso dalyvio veiksmų dispozityviškumas, leidžiantis jam imtis tokių savo teisių bei laisvių gynbos priemonių, kiek jos neprieštarauja kitiems baudžiamojo proceso principams.¹⁰ Galiausiai tokia nuostata paneigia ir Europos žmogaus teisių teismo puoselėjamą mintį (*Bezicheri prieš Italiją*, 1989 m.),¹¹ kad sprendžiant dėl asmens kardomojo kalinimo labai svarbu įvertinti suėmimo pagrindų peržiūros intervalų trukmę – kuomet ji mažesnė, tuo labiau žmogus apsaugomas nuo galimo teisėsaugos institucijų piktnaudžiavimo. Tai išplaukia ir iš Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos Nr. R (2006) 13 valstybėms narėms bendrųjų principų.¹²

Minėtos problemos išsprendimo būdai puikiausiai gali būti iliustruojami kai kurių Europos valstybių patirtimi.¹³ Štai Čekijos baudžiamojo proceso įstatymai numato, kad kaltinamasis bet kuriuo metu turi teisę su skundu kreiptis į aukštesniąjį teismą dėl jo suėmimo (72.3 skyrius), tuo tarpu teismas privalo nedelsiant spręsti šį klausimą, tačiau ne vėliau kaip per penkias dienas. Jeigu suimtojo asmens skundas atmetamas, tuomet, jei nepaaiškėja naujos aplinkybės, kaltinamasis pakartotinai skundą gali pateikti per keturiolika dienų nuo teismo sprendimo įsigaliojimo. *Estijos* baudžiamajame procese suimtas asmuo

¹⁰ Beje, tokios išvados buvo prieita ir 2009 m. vasario 9 d. Briuselyje vykusiam Ekspertų susitikime dėl minimalių standartų skiriant suėmimą ikiteisminėse procedūrose. Susitikime, kuriame kaip Lietuvos ekspertas dalyvavo ir vienas iš šio straipsnio autorių, buvo pabrėžta, kad iš tikrųjų situacija pasikeistų, jeigu šalia prokuroro ar teismo teisės *ex officio* peržiūrėti suėmimo pagrindus bei trukmę tokia teisė būtų suteikta ir pačiam suimtajam ar jo atstovui, kurie galėtų inicijuoti procesinės prievartos pagrindų peržiūrėjimą ar suėmimo pakeitimą švelnesne kardomąja priemone ir pan. Tai patvirtino ir pristatytą Tilburgo bei Greifswaldo universiteto mokslininkų koordinuotos ir 2009 m. atliktos studijos „Minimalių standartų ikiteisminio suėmimo metu analizė ir reguliaraus peržiūrėjimo pagrindai Europos Sąjungos valstybėse narėse“ (projektas Nr. JLS/D3/2007/01) rezultatai.

¹¹ Council of Europe. European Court of Human Rights. Case of *Bezicheri v. Italy*, Appl. 11400/85, judgment of the 25th of October, 1989.

¹² Recommendation Rec(2006)13 of the Committee of Ministers to member states on the use of remand in custody, the conditions in which it takes place and the provision of safeguards against abuse (Adopted by the Committee of Ministers on 27 September 2006 at the 974th meeting of the Ministers' Deputies). Žiūrėta: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1041281&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>.

¹³ Praktikos užsienio šalyse apibendrinimas pateiktas pagal: Study „An analysis of minimum standards in pre-trial detention and the grounds for regular review in the Member States of the EU“. JLS/D3/2007/01. Tilburg/Greifswald, 2009.

turi teisę per du mėnesius nuo suėmimo jam paskyrimo kreiptis su prašymu į parengiamojo tyrimo teisėją, kad šis peržiūrėtų ir patikrintų, ar vis dar egzistuoja pagrindai bei sąlygos, kuriomis remiantis jam buvo skirtas suėmimas (137 paragrafas). *Suomijoje* Prievartos priemonių aktas nustato, kad jeigu to prašo suimtas (ne anksčiau kaip po dviejų savaitių po suėmimo paskyrimo pirmą kartą), teismas turi pareigą *kas dvi savaites* peržiūrėti suėmimo pagrindus bei sąlygas siekiant patikrinti, ar jie nėra išnykę ar pasikeitę. *Prancūzijoje* įstatymai leidžia suimtam kaltinamajam ar jo gynėjui bet kada prašyti tyrimo teisėjo paleisti jį į laisvę ar peržiūrėti suėmimo pagrindus bei sąlygas. Jeigu tyrimo teisėjas atsisako tenkinti tokį prašymą, tuomet prašymą galima pateikti *‘juge des libertés et de la détention’*. *Graikijos* įstatymai numato, kad suimtas kaltinamasis per penkias dienas nuo suėmimo paskyrimo gali kreiptis su skundu į Teisminę tarybą, kaip aukštesniąją teisminę instituciją, nagrinėjančią žemesniųjų teismų priimtus sprendimus, kad ši peržiūrėtų jo suėmimo pagrindumą bei teisėtumą (Baudžiamojo proceso kodekso 284 str.). Teisminės tarybos sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas. Tačiau 285 str. numatyta, kad suimtas bet kuriuo bylos tyrimo stadijos metu gali kreiptis su skundu į Teisingumo teismą, kad šis panaikintų suėmimą, jeigu yra išnykę jo pagrindai ar sąlygos, arba paskirtų kitą švelnesnę privartos priemonę, jeigu atitinkami pagrindai bei sąlygos yra pasikeitę. *Maltoje*, vadovaujantis Baudžiamojo kodekso 412B skyriumi, suimtas asmuo ar jo gynėjas gali bet kuriuo proceso metu kreiptis su skundu į Magistratų teismą prašydamas panaikinti suėmimą, jeigu manoma, kad tokia priemonė jo atžvilgiu taikoma neteisėtai. Panašus teisinis reguliavimas nustatytas ir *Slovėnijoje*, kur suimtas ar jo gynėjas bet kuriuo proceso metu gali prašyti peržiūrėti suėmimo pagrindus. *Slovakijoje* Baudžiamojo proceso kodekso 79 skyrius numato proceso dalyvių teisę ikiteisminės stadijos metu prašyti, kad būtų peržiūrėti suėmimo pagrindai bei sąlygos. Tuo tarpu suimtas tokią teisę turi bet kuriuo baudžiamojo proceso metu. Tokiu atveju teismas, gavęs skundą, turi pareigą nedelsiant imtis priemonių jį patikrinti ir įvertinti, ar nėra išnykę ar kitaip pakeitę suėmimo pagrindai. Jeigu skundas atmetamas, tuomet pakartotiną skundą dėl to paties pagrindo asmuo gali pateikti ne anksčiau nei po trisdešimties dienų. Beje, Slovakijoje numatyta ir konstitucinio skundo teisė, kuria gali pasinaudoti ir suimtieji. Konstitucinis Teismas, patikrinęs skundo pagrindumą bei motyvus, turi teisę panaikinti ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo priimtą sprendimą dėl asmens suėmimo. Dėmesio verta ir *Olandijos* praktika šia tema – jeigu suimtas asmuo išnaudoja visas procesines galimybes ginčyti suėmimo pagrįstu-

mo ir teisėtumo klausimą baudžiamojoje byloje, tuomet suimtas gali pasinaudoti civilinėmis teisinėmis gynybos priemonėmis, t. y. kreiptis į civilinį teismą, kuris sumarinio civilinio proceso metu išnagrinėtų jo skundą dėl suėmimo paskyrimo teisėtumo. Iš šių pavyzdžių matyti, jog nemažoje dalyje Europos valstybių asmens teisės kvestionuoti suėmimo atitikties *ultimum remedium* principui apimtis siejama ne tik su šios prievartos priemonės paskyrimo ar termino pratęsimo faktu, bet ir paskesnio procesinės prievartos taikymo tikslingumu, suteikiant suimtam asmeniui ar jo atstovui *ex officio* teisę bet kuriuo proceso metu (dažniausiai ikiteisminiame etape) inicijuoti tolimesnio suėmimo taikymo tikslingumo peržiūrą.

Kita abejonė dėl Lietuvos nacionalinės teisės atitikties analizuojamam principui yra susijusi su kardomosios priemonės klausimo išsprendimu pirmosios instancijos teismo apkaltinamojo nuosprendžio rezoliucinėje dalyje. Čia teismas gali nurodyti, jog nuteistajam skiriamas suėmimas, kol įsiteisės nuosprendis. Kaip žinia, BPK 313 str. nustato, kad apeliacinis skundas dėl neįsiteisėjusio nuosprendžio gali būti paduodamas per *dvidešimt* dienų nuo nuosprendžio paskelbimo dienos, tuo tarpu suimtam nuteistajam terminas apeliaciam skundui paduoti skaičiuojamas nuo nuosprendžio nuorašo įteikimo jam dienos. Tiesa, faktiškai realus terminas iki byla bus pradėta apeliacine tvarka nagrinėti teisme yra bemaž du mėnesiai, kadangi pirmosios instancijos teismas, pasibaigus apeliacinio skundo padavimo terminui, t. y. 20 dienų, per *tris* dienas išsiunčia bylą su gautais skundais ir atsikirtimais į juos apeliacinės instancijos teismui, be to, pirmosios instancijos teismas negali skirti bylos nagrinėjimo apeliacinės instancijos teisme anksčiau, negu po *vieno* mėnesio nuo bylos su gautais skundais bei atsikirtimais į juos išsiuntimo apeliacinės instancijos teismui dienos. Visa tai rodo, jog nuteistasis, nesvarbu ar jis, ar kuris nors kitas iš proceso dalyvių yra padavęs apeliacinį skundą, apkaltinamojo nuosprendžio rezoliucijos pagrindu laikomas suimtas iki įsiteisės nuosprendis, nebent apeliacinės instancijos teismas, remdamasis BPK 123 str. 6 d. ir 127 str. 9 d., išspręstų kitaip. Visa tai verčia daryti išvadą, jog suimtas nuteistasis besąlygiškai paliekamas būti suimtas be jokios menkiausios galimybės tikėtis, jog iki byla bus pradėta nagrinėti apeliacine tvarka, jo suėmimo pagrindai bus peržiūrėti. Kitaip tariant, pirmosios instancijos teismui rezoliucine dalimi nusprendus paskirti griežčiausią prievartos priemonę – suėmimą (žinoma, esant pagrindams, numatytiems BPK 122 str.), toks sprendimas lieka visiškai nekvestionuojamas ir „nematomas“, kadangi įstaty-

mas paprasčiausiai nenumato jokių prielaidų kelti klausimą dėl suėmimo pagrįstumo ar teisėtumo iki faktiškai prasidės apeliacinis bylos procesas. Taigi natūralu spėti, jog tokia situacija, matyt, nebūtų vertinama kaip teisiškai progresyvi ar bent jau nereikšminga, mat Europos žmogaus teisių teismas *Wemhoff prieš Vokietiją* (1968 m.)¹⁴ byloje yra pastebėjęs, jog suimtas asmuo nuo to momento, kada teismas jo atžvilgiu priima apkaltinamąjį sprendimą, t. y. tapęs suimtu nuteistuoju, turi teisę į jo suėmimo teisėtumo peržiūrą iki prasidės apeliacinis procesas arba jo metu. Be to, analizuojama problema liko neįvertinta ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 50 patvirtintoje teismų praktikos skiriant suėmimą ir namų areštą arba pratęsiant suėmimo terminą apžvalgoje.¹⁵ Apžvalgoje lakoniškai teigiama, kad „<...> *tais atvejais, kai teismas, priimdamas nuosprendį ir vadovaudamasis BPK 307 straipsnio 1 dalies 6 punktu, nuteistajam kardomąją priemonę keičia į suėmimą, jo terminas nenustatomas. Teismai turėtų atkreipti dėmesį į tai, kad šiais atvejais netaikomos baudžiamojo proceso įstatymo normos, reglamentuojančios suėmimo skyrimą ikiteisminio tyrimo stadijoje, o nuteistojo skundas dėl neišiteisėjusio pirmosios instancijos teismo nuosprendžio tiek dėl suėmimo, tiek dėl kitų pagrindų nagrinėjamas BPK XXV skyriuje nustatyta tvarka <...>*“. Tai reikėtų, kad tik padavęs apeliacinį skundą nuteistasis įgytų galimybę kvestionuoti pirmos instancijos teismo paskirtą suėmimą, kol neišiteisės apkaltinamasis nuosprendis. Tačiau BPK 313 str. yra nustatyta, kad apeliaciniame skunde taip pat nurodomi nuosprendžio apskundimo motyvai ir pagrindai, skundžiamos nuosprendžio dalies esmė ir kiti būtini elementai. Atkreiptinas dėmesys, kad apeliacine tvarka galima apskusti teismo nuosprendį, o ne jo vykdymo užtikrinimui paskirtą kardomąją priemonę. Todėl darytina išvada, kad suėmimo teisėtumo ir pagrįstumo kvestionavimas paskyrus jį iki nuosprendžio įsiteisėjimo, procesine prasme sunkiai įmanomas. Dar labiau komplikauta situacija būna tais atvejais, kai apeliacine tvarka bylą nagrinėjęs teismas nuteistąjį išteisina. Ar tokiu atveju iki pirmos instancijos nuosprendžio įsiteisėjimo paskirtas suėmimas pripažįstamas nepagrįstu (turint omeny-

¹⁴ Council of Europe. European Court of Human Rights. Case of Wemhoff v. Germany, Appl. 2122/64, judgment of the 27th of June, 1968.

¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 50 „Dėl teismų praktikos skiriant suėmimą ir namų areštą arba pratęsiant suėmimo terminą apibendrinimo apžvalgos patvirtinimo“ // Teismų praktika, 2004, Nr. 22.

je minėtoje apžvalgoje siūlymą netaikyti BPK normų, reglamentuojančių suėmimo skyrimą ikiteisminio tyrimo stadijoje), ar išteisintasis turės teisę į žalos, patirtos dėl nepagrįsto nuosprendžio, atlyginimą? Tenka pripažinti, kad šie santykiai BPK nėra reglamentuoti. Taigi darytina išvada, kad proceso metu nesvarbu, kokiam etape yra baudžiamoji byla, negali būti sudarytos nė menkiausios galimybės palikti asmens teisių apsaugos klausimą užnugaryje, t. y. „nematomą“ ir nekvestionuotiną, kadangi bet kokia procesinė prievarta, bet koku metu ir bet kuriomis sąlygomis turi būti revizuojama ar bent jau sudarytos sąlygos tai inicijuoti. Nė viena teisinio proceso dalis ar jo segmentas negali būti paliekamas šešėlyje, nes priešingu atveju sunku kalbėti apie paties baudžiamąjį proceso sąžiningumą ir patikimumą. Užsienio valstybėse šis klausimas sprendžiamas įvairiai.¹⁶ Pavyzdžiui, *Danijos* Teisingumo vykdymo akte numatyta, kad jeigu pirmosios instancijos teismo galutinis sprendimas (apkaltinamasis nuosprendis), kuriuo nuteistajam kartu buvo paskirta ir atitinkama kardomoji priemonė iki įsiteisės šis sprendimas, apskundžiamas apeliacine tvarka, tokiu atveju apeliacinės instancijos teismo teisėjas, prieš nagrinėdamas bylą apeliacine tvarka, pirmiausia kuo skubiau turi išspręsti paskirtos kardomosios priemonės tolimesnio taikymo nuteistajam asmeniui tikslingumo klausimą. *Rumunijos* Baudžiamąjį proceso kodekse numatyta, kad jeigu teismo nagrinėjimo stadijos metu iki priimant galutinį sprendimą asmens suėmimo terminas pasiekia galimos už padarytą nusikalstamą veiką kriminalinės sankcijos, susijusios su laisvės atėmimu, vidurkį, teismas nedelsiant turi priimti sprendimą paleisti asmenį iš suėmimo, nepaisant to, ar yra suėmimo pagrindai ar ne. Tokiu atveju gali būti skiriamos švelnesnės prievartos priemonės.

Su anksčiau aptarta problema susijusi ir kita, gana konkreti teismų praktikos situacija,¹⁷ iš kurios aiškiai matyti, jog įgyvendinant suėmimo procedūrinis klausimus neišvengiamai galima susidurti su padėtimi, kurioje suimtas asmuo paliekamas be jokių procesinių galimybių ginčyti šios prievartos priemonės pagrįstumą ar teisėtumą.¹⁸

¹⁶ Pagal: Study „An analysis of minimum standards in pre-trial detention and the grounds for regular review in the Member States of the EU“. JLS/D3/2007/01. Tilburg/Greifswald 2009.

¹⁷ Kaip pavyzdį žr.: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 7 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-397/2006 m.

¹⁸ *Jurka R.* Kokių problemų kyla dėl kardomosios priemonės (suėmimo) apskundimo // *Policija*, 2007, Nr. 2 (66-404), p. 12.

Štai Vilniaus apygardos teismo nuosprendžiu laisvės atėmimo bausme nuteistas V. T. (nuosprendžio rezoliucinėje dalyje nurodoma, kad nuteistajam paskiriamas suėmimas iki įsiteisės nuosprendis). Šis asmuo tokį teismo sprendimą apskundė Lietuvos apeliaciniam teismui, kuris, išnagrinėjęs bylą pagal V. T. apeliacinį skundą, konstatavo, kad pirmosios instancijos teismas padarė tam tikrų pažeidimų ir nuosprendžiu pakeitė apygardos teismo sprendimą – skyrė V. T. trumpesnę laisvės atėmimo bausmę. Apeliacinės instancijos teismo nuosprendis, pagal BPK 336 str. 3 d., įsiteisėja nuo paskelbimo, tad nuteistasis V. T. pradėjo atlikti skirtą bausmę. Kiek vėliau, V. T. apskundus apeliacinės instancijos teismo nuosprendį kasacine tvarka, Kasacinis teismas išnagrinėjęs skundą konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas taip pat padarė esminių BPK pažeidimų. Šiuo pagrindu kasacinės instancijos teismas nutartimi nuosprendį panaikino ir perdavė bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka. Be to, toje pačioje nutartyje, išvelgdamas tam pagrindą, Kasacinis teismas nurodė, kad V. T. yra skiriama kardomoji priemonė (suėmimas), kadangi, panaikinus apeliacinės instancijos teismo nuosprendį, V. T. turi būti paleidžiamas iš laisvės atėmimo bausmės atlikimo vietos. Teismas taip pat nurodė, kad suėmimas pagal šią nutartį taikytinas tol, kol Lietuvos apeliacinis teismas dėl kardomosios priemonės taikymo priims kitą sprendimą. Paskelbus šią nutartį, byla pereina Lietuvos apeliacinio teismo žinion, ir tolesnius sprendimus dėl kardomosios priemonės taikymo pagal BPK 123 str. 6 d. kompetentingas priimti Lietuvos apeliacinis teismas. Jis gali spręsti dėl kardomosios priemonės taikymo tiek gavęs V. T. ar jo gynėjo prašymus, tiek savo iniciatyva.

Taigi viskas atrodytų gerai. Suimtas nuteistasis ar jo gynėjas pagal BPK 130 str. įgyja teisę kvestionuoti sprendimą suimti nuteistąjį. Bet šiai teisei į sprendimo peržiūrėjimą kelias yra užkirstas dėl keleto priežasčių. Pirma, nors BPK numato teisę skusti teismo sprendimą taikyti suėmimą, iškart kyla klausimas, kokiam aukštesniajam teismui gali būti skundžiamas kasacinio teismo (aukščiausios teismų sistemoje instancijos) sprendimas dėl suėmimo. Žinoma, apeliacinės instancijos teismas, prieš iš naujo nagrinėdamas bylą apeliacine tvarka, gali priimti ir kitokį sprendimą dėl suėmimo taikymo, tai reikštų, jog suimtasis ar kitas subjektas įgyja realią teisę pasinaudoti BPK 130 str. 3 d. numatyta galimybe tokį sprendimą kvestionuoti. Tačiau vis tiek lieka neatsakytas klausimas, – kaip tokia teise pasinaudoti, jeigu apeliacinė instancija nepriima jokio kito sprendimo dėl suėmimo, o tai reiškia, kad ir toliau lieka galioti kasacinio teismo nutartimi skirtas suėmimas. Antra, net pateikus tokį skundą per Lietuvos apeliacinį teismą, šis negalėtų

jo persiųsti aukštesniajam teismui, t. y. Lietuvos Aukščiausiajam Teismui, nes būtent pastarasis ir priėmė skundžiamą sprendimą. Trečia, vadovaujantis baudžiamojo proceso sistema, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kaip kasacinis teismas, neįgaliotas nagrinėti skundų dėl suėmimo skyrimo ar suėmimo termino pratęsimo. Taigi šiuo klausimu pagal baudžiamojo proceso įstatymo nuostatas neįmanoma tinkamai užtikrinti suimtojo teises ir laisves. Vengiant nereikalingų teoretizavimų tenka konstatuoti, jog ši įstatymo normų interpretavimo bei taikymo problema išties aktuali ir spręstina, nes priešingu atveju būtų paneigtos visos konstitucinės prielaidos ginti asmens teises ir laisves nuo neproporcingos procesinės prievartos. Nesant teisinio mechanizmo, leidžiančio kvestionuoti suėmimo atitiktį *ultimum remedium* principui apeliacinės instancijos teisme (kai suėmimą paskiria kasacinės instancijos teismas nutartimi, kuria byla perduodama iš naujo nagrinėti apeliacinės instancijos teismui), atsiranda pavojus „susiremti“ su tarptautiniu mastu pripažintais žmogaus teisių bei laisvių apsaugos reikalavimais.

Apibendrinant galima teigti, kad šiuo metu Lietuvos baudžiamajame procese nėra numatyta suimto asmens teisė bet kuriuo proceso metu (ar periodiškai) kvestionuoti suėmimo atitiktį *ultimum remedium* principui šios priemonės taikymo metu. Taip pat nenumatyta galimybė reikalauti, kad būtų peržiūrėtas suėmimo tikslingumo klausimas, kai ši kardomoji priemonė paskiriama apkaltinamojo nuosprendžio rezoliucine dalimi iki šis nuosprendis įsigalios. Todėl atkreiptinas dėmesys, kad ypač svarbu suvokti šią problemą, užuot stichiškai ieškojus būdų, kaip tai galėtų būti sprendžiama. Apie galimų šios problemos sprendinių alternatyvas jau buvo užsiminta anksčiau, todėl belieka tik nuosekliai įvertinti, kokie būdai ir priemonės būtų labiausiai efektyvūs.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Išanalizavus suėmimo atitikties *ultimum remedium* problematiką, galima daryti šias išvadas bei jų pagrindu formuluoti bendresnio pobūdžio pasiūlymus:

1. *Ultimum remedium* – tai paskutinės išeities principas, reikalaujantis, kad procesinė prievarta žmogaus atžvilgiu nebūtų taikoma, jeigu atitinkami baudžiamojo proceso tikslai gali būti pasiekti kitomis (švelnesnėmis) priemonėmis.

2. Lietuvos baudžiamajame procese numatyta procesinė galimybė kvestionuoti tik sprendimo dėl suėmimo paskyrimo ar šios priemonės termino pratęsimą pagrindimą bei teisėtumą. Suimtam asmeniui nėra suteikta teisė bet kuriuo proceso metu (ar periodiškai) kvestionuoti suėmimo tolimesnio (paskesnio) taikymo tikslingumą. Tuo remiantis siūlytina BPK numatyti asmens teisę pa-

teikti prašymą arba kitaip inicijuoti peržiūrėti suėmimo tolimesnio taikymo tikslingumą bei pagrįstumą.

3. Abejonių kelia ir baudžiamojo proceso įstatymų nuostatos, kuriose aiškiai pasigendama suimto asmens garantijų, galinčių leisti jam ginčyti suėmimo paskyrimo apkaltinamojo nuosprendžio rezoliucine dalimi pagrįstumą. Todėl atitinkamai peršasi mintis, jog būtina numatyti minėtos suimto asmens garantijos įgyvendinimo mechanizmą.

LITERATŪRA

I. Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Aidas, 1992, Nr. 220; Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
3. Recommendation Rec (2006)13 of the Committee of Ministers to member states on the use of remand in custody, the conditions in which it takes place and the provision of safeguards against abuse (Adopted by the Committee of Ministers on 27 September 2006 at the 974th meeting of the Ministers' Deputies). Žiūrėta: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1041281&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>

II. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1997, Nr. 15-314.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos“ 1 ir 2 straipsnių, 3 straipsnio 2 dalies, taip pat Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos“ įgyvendinimo įstatymo 1 straipsnio 1 ir 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 23-666.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas „Dėl teisėnos byloje pagal pareiškėjo – Vilniaus miesto 3 apylinkės teismo prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio 2 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straips-

nio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, ar Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymas (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais ir papildymais) neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsniui, 30 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, taip pat ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punktą neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 1 straipsniui, 5 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, nutraukimo“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. Nr. 88-3475; 2006, Nr. 137 (atitaisymas).

7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. balandžio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 269 straipsnio 7 dalies (2007 m. gruodžio 13 d., 2008 m. liepos 3 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2009, Nr. 42-1624.

III. Europos žmogaus teisių teismo praktika

8. Council of Europe. European Court of Human Rights. Case of Wemhoff v. Germany, Appl. 2122/64, judgment of the 27th of June, 1968.

9. Council of Europe. European Court of Human Rights. Case of Bezicheri v. Italy, Appl. 11400/85, judgment of the 25th of October, 1989.

IV. Lietuvos teismų praktika

10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 50 „Dėl teismų praktikos skiriant suėmimą ir namų areštą arba pratęsiant suėmimo terminą apibendrinimo apžvalgos patvirtinimo“ // Teismų praktika, 2004, Nr. 22.

11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 7 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-397/2006 m.

V. Specialioji literatūra

12. *Goda G.* Kardomasis kaltinimas ir žmogaus teisių apsauga (lyginamoji teisinė analizė). Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 1995.

13. *Haveman R.* The (ir)rationality of supranational prosecutions // The 18th International Conference of the International Society for the Reform of Criminal Law held at Montreal, Canada from August 8–12, 2004, www.isrcl.org

14. *Jurka R.* Kokių problemų kyla dėl kardomosios priemonės (suėmimo) apskundimo // Policinga, 2007, Nr. 2 (66-404), p. 12.

15. *Lappi-Seppälä T.* The Principle of Proportionality in the Finnish Sentencing System // Flores juris et legum, 2002.

16. Study „An analysis of minimum standards in pre-trial detention and the grounds for regular review in the Member States of the EU“. JLS/D3/2007/01. Tilburg/Greifswald, 2009.

Dr. Raimundas JURKA

Lecturer for the Department of Criminal Procedure
Law faculty Mykolas Romeris university
Director of Criminal Justice Department
The Ministry of Justice of the Republic of Lithuania

Dr. Marina GUŠAUSKIENĖ

Lecturer for the Department of Criminal Procedure
Law faculty Mykolas Romeris university
Head at interim of Criminal Law Division of Criminal Justice Department
The Ministry of Justice of the Republic of Lithuania

CONTROVERSIAL ISSUES OF DETENTION CORRESPONDING TO *ULTIMUM REMEDIUM* PRINCIPLE

Summary

The article is dedicated to the problematic issues of detention corresponding to *ultimum remedium* principle. On the grounds of the analysis, the article discovers definition and basic requirements of before mentioned principle. There is also a statement made, that person's right to question the detention corresponding to this principle, i. e. its grounds and lawfulness, is not fully guaranteed after the time limits for appealing an institute of detention have expired in the criminal proceedings. The authors draw conclusion, that legal regulation of detention instituting mechanism during the whole stages of criminal proceedings is not appropriate and effective in the context of human rights and freedoms protection. This is a reason to take any necessary instruments to optimize current legal regulation.

Straipsnis redakcijai įteiktas 2009 m. balandžio 20 d.